

ANDERS AGELL

ANDERS LENNART GEORGSSON AGELL föddes den 14 februari 1930 i Växjö, där han också tillbragte barndoms- och ungdomsåren. Hans far tillhörde de officerare vilkas karriär hade avbrutits genom 1920-talets regementsdöd; han hade övergått till näringslivet och ledde ett blomstrande företag. Anders Agells uppväxt i ett bildat, burget och samhällligt aktivt hem i den traditionsrika stifts-, residens- och garnisonsstaden Växjö gav honom en självklar trygghet av näranslag wadköpingsska mått men också en lika självklar urbanitet i ordets sanna och egentliga mening. Vid hans barndoms gata bodde de jämnåriga lek- och skolkamraterna Carl-Axel Petri och Sten Wickbom, båda liksom Anders Agell blivande jurister, båda med tiden justitieministrar.

Att bära ett efternamn, som börjar med alfabetets första bokstav och fortsätter med den sjunde och den femte, det innebar i skolans, idrottens och militärtjänstens alfabetiskt strukturerade värld att för det allra mesta stå först i ledet, att aldrig få någon glädje av den betänketid och de iakttagelser av föregångares misstag på plinten eller vid svarta tavlan som förunnades Bergströmar, Lundströmar och till och med Andersöner och Axelssöner. Anders Agell kunde ibland med stillsam humor klaga över att under hela sin uppväxttid ha intagit denna utsatta position i främsta ledet. Den förefaller emellertid inte att ha skadat honom. Till

all lycka var han inte bara den förste, han var också för det allra mesta den bäste. Han var snabb både i huvudet och i benen, inte sällan rentav ivrig, och behövde således inte mycken betänketid för egen del; inte heller bjöd han de av alfabetet gynnade på åsynen av många misstag. Han avlade studentexamen med mycket vackra betyg, genomgick framgångsrikt reservofficersutbildning vid infanteriet, där han med tiden skulle bli kapten vid kronobergarna, och påbörjade därefter som studiosus av Smålands nation sina juridiska studier i Uppsala. Även om han under skolåren snarast riktat sitt intresse mot matematiken och de exakta vetenskaperna och valt reallinjen för sina gymnasiestudier, förefaller han inte att ha tvekat om valet av studieväg.

Det må förutskickas att juridiska universitetsstudier har den egenheten i förhållande till de flesta andra akademiska banor att både ämnesinnehåll och framför allt metod utgör fullständigt nya och okända marker för adepterna. Rätt presenterade och rätt bedrivna kan dessa studier ge betydande intellektuell tillfredsställelse. I gynnsamma fall kompletterar självständig problemdiskussion mycket tidigt kunskapsinhämtandet. Anders Agell hade förmånen att i Uppsala möta flera framstående lärare, och han hade också förmågan att bedriva sina studier med nyfikenhet, eftertanke och energi. I student- och nationsliv tog han del med den besinningsfulles måtta men inte utan den livsbejakandes glädje. Också ledde studierna till en juris kandidatexamen med ovanligt goda vitsord redan år 1953.

Att välja nästa steg var inte svårt för en nybliven juris kandidat på 1950-talet. Domarbanan var alltså kungsvägen. Försåvitt det inte fanns särskilda skäl för andra vägar i det enskilda fallet gick vandrigen därför naturligen vidare till tingsmeritering, då ännu en livsform snarare än en befattning, åtminstone för dem som hade förmånen att få tjänstgöra i en lantlig domsaga. Det för Sverige karakteristiska och internationellt sett särpräglade system som innebar att häradsrätterna svarade för lagfarter och in-teckningar i fast egendom liksom inregistrering av bouppteckningar, och att dessa ärenden i huvudsak handlades av de

unga notarierna, hade till följd att dessa i sitt dagliga arbete lärde känna bygdens normala fredliga liv helt vid sidan av de konfliktsituationer som återspeglades i brottmål och civilrättsliga tvister. Domsagokansliet var ännu en viktig centralpunkt i detta liv. Kontakten med bygden förmedlades ofta av nämndemännen, som vid denna tid ännu för det mesta var kommunalt verksamma, erfarna och självständiga storbönder. Tingsmeriteringen var en oöverträfflig kurs i praktisk samhällskunskap, tilllämpad sociologi och även psykologi. Arbetstiden var för det mesta obegränsad, och en ambitiös tingsnotarie förvärvade under de två och ett halvt år som tjänstgöringen varade en kunskap om domkretsen som i rätta händer skulle kunna tjäna som tillräckligt underlag för en svensk provinsvariant av Balzacs *Comédie humaine*. Anders Agell hörde till den elit som fick möjlighet att sitta ting vid en domstol som hade sitt kansli i universitetsstaden, och han kunde således behålla kontakten med rättsvetenskapen. Hans chef och mentor var en högt ansedd häradshövding, domhavande i Uppsala läns norra domsaga; bland notariesignaturerna i dess fastighetsböcker och protokoll återfanns många namn som burits och bars av stormän i det svenska rättsväsendet. Domstolen rådde över så klassiska orter som Vendel, Örbyhus och de uppländska vallonbruket. Det var en idealisk övningsterräng för en blivande domare, och Agell, som under tiden, år 1954, gift sig med hushållslärarynnan Marianne Dahlström och satt bo i ett av Smålands nations bostadshus i Uppsala, trivdes förträffligt med tjänsten som tingsnotarie. Det var naturligt att han fortsatte på domarbanan som fiskalsaspirant vid Svea hovrätt. Även där fann han sig väl tillrätta, passerade med glans karriärens smala nålsöga och utnämndes till hovrättsfiskal år 1957.

Vid den tiden hade det emellertid blivit klart för Anders Agell att det främst var juridikens teoretiska aspekter som intresserade honom, och han begärde genast efter fiskalsförordnandet tjänstledighet för att inleda avhandlingsarbete. Handledningen av doktorander var vid denna tid i de juridiska fakulteterna inte någon påtagligt intensiv verksamhet, och Anders Agell var en ovanligt självständig och energisk doktorand. Han

hade valt ett ämne inom skadeståndsrätten. Termen motiverar kanske ett par förklarande anmärkningar. Medan avtalsrätten är det normkomplex som reglerar medborgarnas verksamhet med att själva forma sin värld och skriva sina egna lagar i form av frivilliga åtaganden, utgör skadeståndsrätten med grannområdet försäkringsrätt det normsystem som fördelar den mänskliga samlevnadens och verksamhetens oundvikliga risker på de många skiftande områden som är berörda. Det är karakteristiskt för skadeståndsrätten i alla moderna rättssystem att den omfattar mycket få och oftast mycket allmänt hållna lagbestämmelser. De uppdrar principer men tillhandahåller inte detaljlösningar. Domstolarnas praxis och de rättslärdes skrifter är helt dominerande. Litteraturen har inte upphört att växa sedan 200-talet e.Kr. och är överväldigande. Den vetenskapliga behandlingen av rättsområdet kräver skarp och noggrann analys men också bred överblick över alla de intressen och konfliktsituationer som kan uppträda i ett komplicerat samhälle, förmåga att intellektuellt strukturera ett heterogent och brokigt material och ett betydande mått av konstruktiv social fantasi. I avhandlingen *Samtycke och risktagande. Studier i skadeståndsrätt*, som försvarades i Uppsala år 1962 och renderade juris doktorsgrad och docentur i civilrätt, behandlar Anders Agell de ofta mycket svårbedömda frågor som kan uppstå när en skadelidande givit ett mer eller mindre tydligt medgivande till den skadevällande handlingen, som fallet är till exempel i tävlings- och kampsport men också i olika former av praktiskt och ekonomiskt samarbete. Avhandlingen präglades i hög grad av analytiskt skarpsinne och skördade ampla lovord, även om fakultetsopponenten i sin bedömning uttalade viss kritik mot författarens tendens att uppställa teser och konsekvent hävda dem även i fall där alternativa lösningar möjligen skulle ha förtjänat att prövas.

På sommaren 1964, ett och ett halvt år efter disputationen, utnämndes Anders Agell till preceptor i civilrätt vid Stockholms universitet, men efter fyra år sökte han sig tillbaka till en ledigbliven preceptor i Uppsala; tjänstetiteln för denna kategori ändrades år 1969 till biträdan-

de professor. År 1972, slutligen, sökte han och utnämndes till en av de tre professurerna i civilrätt vid Uppsala universitet, den befattning han innehade till sin emeritering 1995. Under åren 1979–1985 var han juridiska fakultetens energiske och idérike dekanus. Bland de initiativ han tog under dekantiden må särskilt nämnas det samarbete och utbyte av lärare och studenter som med början 1982 inleddes med den juridiska fakulteten vid University of Minnesota i Minneapolis; det florerar ännu efter tjugufem år.

Sin vetenskapliga verksamhet fortsatte Anders Agell med en rad artiklar om förmögenhetsrättsliga specialproblem på köprättens, sakrättens och värdepappersrättens områden. Ett större arbete, där hans lärdom och analytiska skärpa kom till användning, var monografin *Växel, check och materiell fordran*, som behandlar komplicerade men praktiskt viktiga frågor inom värdepappersrätten.

Från 1970-talet ägnade sig Agell huvudsakligen åt familjerätten, det ämne i vilket han undervisade från sin upsaliensiska kateder. Han utgav flera läroböcker. Några av hans arbeten kom att uppleva flera upplagor, bl.a. *Äktenskap, samboende, partnerskap* (3 uppl. 2004) och *Testamentsrätt* (3 uppl. 2003) Som lärare ansågs han krävande, men han var också uppskattad för sin grundlighet och intellektuella klarhet.

Boken *Samboende utan äktenskap*, vars andra upplaga utkom 1985, var en grundlig och djupgående analys av en samhällelig företeelse som var i huvudsak okänd för den svenske lagstiftaren men som snabbt börjat få spridning i Sverige. Agells undersökning blev betydelsefull för de lagstiftningsinitiativ som med tiden togs och som han kom att diskutera med kritisk skärpa. "En resa utan mål" är en av hans bitande karaktärstexter av den svenska äktenskapsrättens utveckling. I sin familjerättsliga forskning intresserade han sig också för de nordiska ländernas lösningar. År 2003 utkom den komparativa framställningen *Nordisk äktenskapsrätt* och 2004 utgav han i samarbete med nordiska kolleger *Nordisk börnerett I*. Anders Agell blev i början av 1990-talet ledamot av den norska och den finska vetenskapsakademien. Han deltog också

i den internationella vetenskapliga diskussionen inom familjerätten. Under åren 1991–1994 var han president i International Society for Family Law. Sedan 1974 var han ledamot av Kungl. Vetenskapssamhället i Uppsala och 1991 invaldes han i denna akademi.

För en läsekrets långt utanför den juridiska blev Anders Agells namn känt och förknippat med en av 1900-talets och det tidiga 2000-talets mest använda och uppskattade läroböcker, *Civilrätt*, vars tjugonde upplaga utkom 2007. Han hade tjugu år tidigare övertagit denna klassiker från sin lärare Åke Malmström, som i sin tur ärvt den av *sin* lärare, den lunden-siske professorn Carl Björling, och fört den till den tionde upplagan.

Anders Agells liv under de första sextiofem åren var en oavbruten kedja av framgångar. Han var i sin krets inte olik mannen Job från landet Us. Han hade visserligen inte sju söner utan tre, alla välartade, och han hade inte sjutusen får, tretusen kameler och femhundra oxar men hans *Civilrätt* gick ut i större upplagor än så. Han hade med framgång övervunnit en cancersjukdom i femtioårsåldern. Hans äldste son Jonas hade år 1993 berett honom en unik tillfredsställelse genom att bli den förste i Uppsala universitets femhundraåriga historia som installerades i en professur medan hans far ännu var i tjänst som professor. Anders Agell uppvaktades vid emeriteringen med en festskrift, som visade vilken respekt hans vetenskapliga gärning hade vunnit och vilket inflytande han hade utövat.

Då kom den förste budbäraren till Job. Hans hustru Marianne drabbades av cancer. Anders tog upp kampen; ingen läkare, ingen behandling, ingen möjlighet lämnades oprövad, men sjukdomen var starkare. Marianne dog på hösten 1995.

Några år senare tog sig hemsökelsen en annan form. År 1999 blev Anders Agell uppmärksam på ett rättsligt förfarande som berörde honom djupt. Det handlade om två läkare som fråntagits sin legitimation trots att de frikänts från åtal för att ha begått det omtalade så kallade styckmordet på en prostituerad kvinna år 1984. Anders Agell satte sig med sin sedvanliga grundlighet in i målet i alla dess faser. Han fann att

en svår orätt enligt hans mening hade begåtts mot de två männen och att rättsväsendets företrädare i de många organ som kommit att handlägga ärendet visat sig oförmögna eller ovilliga att ställa saken till rätta. Det är, tror jag, inte någon överdrift att säga att detta blev en hemsökelse av samma slag som budet att mannen Jobs får hade bränts upp av blixten. Anders Agell hade trott på rätten, han hade hela sitt liv verkat i och för rätten, den hade varit hans liv, och plötsligt visade sig denna rätt, i sina svenska uppenbarelseformer, göra och försvara orätt. I Anders Agells ögon var detta ett fruktansvärt svek. Han tar ensam och utan att se åt höger eller vänster upp kampen för att påvisa sveket och för att ge seger åt det rätta. Han gav all sin tid åt kampen, det kom till brytning med de vänner som inte ville stödja honom eller åtminstone tro på honom, han riktade häftiga och alltmer personligt hållna angrepp mot de befattningshavare som enligt hans mening var delaktiga i sveket. Han blev isolerad – en utveckling till vilken hans med tiden alltmer nedsatta hörsel ytterligare bidrog – han angreps från många håll, alltifrån feminister till byråkrater. Det är, tror jag, heller inte någon överdrift att säga att rättslidelsen för honom blev en förtärande eld. Hugsvalelse och stöd fick han av sin andra hustru Eva, som han äktat 2003, av sönerna och av några trofasta vänner.

På våren 2007 kom den tredje budbäraren till Job: cancern tog hans son Jonas efter ett långt lidande. Det fjärde budet kom ett år senare: det visade sig att Anders Agells egen cancersjukdom, som man trodde besegrad drygt tjugو år tidigare, hade gått in i ett malignt skede och snabbt spred sig. Den 15 september 2008 höll han med uppjudande av sina yttersta krafter en sammankomst i Uppsala – han kallade den ”Uppsala möte”. Syftet var att informera och väcka opinion om styckmordsfallet. Den 6 november avled Anders Agell. I dödsannonsen citeras i enlighet med hans önskan Edmund Burke: ”Det enda det onda behöver för att segra är att det goda ingenting gör.”

Stig Strömholm